

1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

№ 136
(18869)

2016 чылдың
ноябрь 24
четверг

Садар өртээ хостуг

<http://shyn.ru>

12+

Электроннуг почта:
shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

ОРЕНБУРГТУҢ АРЖЫЫЛДАРЫНДАН ДУДАК ЧОК

• Сайгарлыкчы чорук

• Медээлер

Нина Кырлыг-Кара биле коллективтиң аныяк кижигуну Айраана Кыр-оолдун ангор өшкү дүгүнден аргаан аржыылын аалчыларга көргүзүп турары.

вага бүдүрген» деп маркалыг бедик шынарлыг барааннарны хөйү-биле бүдүрүп үндүрүп турары өөрүнчүг.

Ындыг бүдүрүлгелерниң бирээзинге Улуг-Хем кожуунунң Эйлиг-Хемде хуу сайгарлыкчы Нина Кырлыг-Караны хамаарыштырып болур. Ол «Чаңгыс суур — чаңгыс бүдүрүлгө» деп төлевилелдин ачызында Тыва Республиканың Чазааның 1 миллион 800 муң рубль түңнүг деткимчезин алгаш, бодунуң талазындан 800 муң рубльди кирип тургаш, ангор өшкү, хой дүгүнден бараан бүдүрер бичии цехти бо күзүн Эйлиг-Хем суурда ажиткан.

Хуу сайгарлыкчы ол акшазы-биле ангор өшкүнүң, хойнуң дүгүн чуур чаа машинаны, дүк дыраар станокту болгаш ангор өшкү дүгүнден, чөөгүнден аржыылдар, уктар, кофталар, хол хаптары аргыыр япон марканың чаа машиназын база сатып алгаш, бодунуң бүдүрүлгезин «Тыва ангор» деп адап алган.

Эрес-кежээ сайгарлыкчы Нина Кыргысовна чаңгыс чер-чурттугларының аразындан удазынга ораашпас, уран-шевер херээжен улусту чыып алгаш, ырышоорда кирген Оренбургтуң ат-сураглыг мастерлериниң өшкү чөөгүнден аргаан бүгү делегейде алдаржаан аржыылдарындан бичии-даа дудак чок аржыылдарны олар-биле аргып турар.

Ынчангаш «Чаңгыс суур — чаңгыс бүдүрүлгө. 2016 чылдың түңнелдери» деп республика деңнелдиг делгелге-ярмаркага Нина Кырлыг-Кара чаа тургускан дериг-херекселдеринге бүдүрген янзы-бүрү барааннарын делгеп салгаш, кызылчыларга болгаш ооң аалчыларынга саткан.

«Чаңгыс суур — чаңгыс бүдүрүлгө. 2016 чылдың түңнелдери» деп республиканың делгелге-ярмарказының жюри кижигүннериниң чаңгыс үн-биле бадылаан шитпири-биле «Муниципалитеттин ылгавыр демдээ» деп номинацияга Улуг-Хем кожуунунң Эйлиг-Хемде «Тыва ангор» деп өшкү дүгүнден аржыылдар аргыыр Н.К. Кырлыг-Караның удуртканы найыралдыг коллективин тиелекчи деп санаан.

Владимир ЧАДАМБА.

Авторнуң тырттырган чуруу.

Амгы үениң технологиязының егелделеринге дүүштүр чижилелиг рынок экономиказынга кирип, туржуп шыдаар — мөөңнеп, өлүглөп каан бүдүрүлгелерни тургузуп, оларны аягылалга киирери тугула апарган.

Республика ужур-дузалыг «Чаңгыс суур — чаңгыс бүдүрүлгө» деп төлевилел чонунң амыдыралынче ханылап,

чогуур сайзыралды алган. Ук төлевилел тургустунгаш, ам таптыг-ла дөрт чыл болуп турар. Ол чер-черлерге ам-даа чаа-чаа бүдүрүлгелерни аядарынга, ажил-агыйын эгелей бергеннер улам сайзыраарыга улуг идиглиг.

Ынчангаш ол төлевилелдин бараан бүдүрүкчүлери боттарының садып-сайгарып турар барааннарының сертификат документтерин кылдыртып алгаш, «Тыва

• Чагыдылга — 2017

«ШЫН» — ЧОННУҢ СОЛУНУ

2017 чылдың бирги чартыында «Шын» солуннуң чагыдылгазы Тываның бүгү почта салбырларында болгаш «Тывапечать» КХН-ниң киоскилеринде бо хуннерде чоруп турар.

Ынчангаш «Шынны» үезинде чагыдып алырынче республиканың ырак-чоок булуңнарында чурттап турар хүндүлүг чонувусту, бижикчилеривисти, номчукчуларывысты кыйгырдывыс!

Индекс	1 айда	3 айда	6 айда
11530 — хуу кижилерге	127,22	381,66	763,32
31730 — организацияларга	137,22	411,66	823,32

Хүндүлүг чонувус! «Шын» солунну үезинде чагыдып номчуңар!

СТИПЕНДИЯЛАРНЫ ТЫВЫСКАН

ТывКУ-нуң онза шылгараан студентилеринге Күрүне Думазының депутады Лариса Шойгунуң адындан стипендияларны 2011 чылдан бээр тыпсып эгелээн. Ону алыр эрге дээш мөөрейниң негелделерин езугаар кордакчылар комиссияның шилилгезин эртер уjurлуг. Орта студентилерниң өөредилгеге чедишкinnerин, аңгы-аңгы олимпиадаларга болгаш чогаадыкчы мөөрейлерге, эртем-практиктиг конференцияларга тиилелгелерин, эртем ажилдарын бижээнин үнелеп көөр. Бо удаада ТывКУ-нуң юридиктиг, төөгү, экономика факультеттериниң база педагогика колледжиниң алды студентизи стипендия алырынга төлөптиг болганнар.

Күрүне Думазының депутады Лариса Шойгу стипендияларны тыпсып тура: «Мөөрейниң тиелекчилери болганыңарга өөрүп тур мен. Киржикчилер хөй болган, ынчангаш элээн нарын болганы чугаажок. Хөйну кылып шыдаарыңарга бүзүрөп, ону шынзыткан силер. Бистиң республикавыстың келир үези силерде дээрзинге бүзүрөп тур мен» — деп чугаалааш, келир үениң юристеринге хоойлу төлевилелдерин ажилдап кылырын сүмөлөп, стипендия алыкчыларынга чедишкinnerни күззэн.

БЮДЖЕТ ДЭЭШ АЖЫЛДААР

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол Күрүне Думазының депутаттары Лариса Шойгу, Мерген Ооржак олар-биле ужурашкан, 2017 чылдың федералдыг бюджет төлевилелин Күрүне Думазынга сайгарып чугаалажып турар үеде регионнуң эрге-ажыы дээш туржуп, республика бюджетин камгалаар сорулганы салган. Ылаңгыя Каа-Хем суурда спортчу-культура төвүнүң, Кызыл хоорайда ниити аарыглар эмнелгезиниң чаа тудуун, Ак-Довуракта котельнаяның, Кызыл-Мажалык суурда школа тудуунуң акшаландырышыккынын камгалаары чугула дээрзин ол демдеглээш, Тываның Саң-хөө болгаш Экономика яамылары-биле ук саналды ажилдап кылырын сүмөлээн.

КАҢ САЛЧАК СОҢУТКАН

Бай-Тайга кожуун чагыргазының даргазының албан-дужаалын ээлээри дээш конкурс болуп эрткен. Аңаа үш кордакчы киришкен. Тус-тус кордакчыларның ажил программалары-биле кожууннуң Төлээлекчилер хуралының депутаттары таныжып, сайгарып чугаалашкан соонда, бадылаашкынарда кожуун чагыргазының даргазының хүлээлгезин күүседип турган Каң Салчак эң хөй үнү алгаш соңгуткан.

• Хүннүн медээлери

ЧЕР УЧАСТОКТАРЫН ҮЛЭЭРИН ХОРААН

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол Кызыл хоорайның мэриясын, хоорай тудуунга хамаарыштыр кошкак политиказы дээш шүгүмчүлээн.

Найысылалдың аңгы-аңгы микрорайоннарында бузуп каан эрги бажыңнарның чер участоктарын хуваарын ол хораан. Хоорайның чамдык даргалары хосталган чер участоктарынга боттарының объектилерин тудуп алырын сайгарлыкчыларга сүмелеп турар таварылгаларны билерин Ш. Кара-оол сагындырган.

«Мэрияның «эки» чаңнааш-

кынын билбейн тур мен, ындыг болзажок чигзинчиг ындыг чугаалажылгаларга киришпезин кижилерден дилээр-дир мен. Эге баштай ол чоок-кавы девискээрниң комплекстиг тудуунуң дөзевилелин ажилдап кылыр херек, оон ону ажык чурум-биле сайгарып көөр» — деп, Шолбан Кара-оол чугаалаан.

Бо күзүн Кызылдың Дружба, Кызыл партизаннар, Кузнецов, Чүлдүм кудумчуларында ийи каът 14 бажыңны бузуп, оон 120 өг-бүлелерни өскээр көжүргенин сагындыраал.

Бистиң корр.

5 МУҢ РУБЛЬ ТҮҢНҮГ
ЧАҢГЫС УДАА ТӨЛЕВИР

2017 чылдың январь айда пенсионерлер 5 муң рубль түңнүг чаңгыс удаа төлевирни алыр. Ол дугайында шиитпирни Россияның Чазак хүлээп алгаш, аңаа хамаарыштыр федералдыг хоойлу төлевилелин белеткээн болгаш Күрүне Думазынче кириген.

Чаңгыс удаа төлевирни Пенсия фондузунуң шугуму-биле пенсия ал турар база Россия Федерациязының девискээринде доктаамал чурттап турар пенсионерлер алыр. Төлээшкени билдирешишкн чокка чорудар. Айыттыгган акша төлевирин чүгле чаңгыс катап бээр. Ону 2017 чылдың январь айның 13-тен 28-ке чедир төлээр көрдүнүп турар.

2016 чылда Пенсия фондузунуң төлөп турар шупту хевир-

лерниң пенсияларын 4 хууга өстүрүп, индексацияны чүгле ажилдавайн турар пенсионерлерге кылган турган.

Моон соңгааргы пенсия өзүлдезинге хамаарыштыр чугаалаар чүве болза, Россияның Чазак 2017 чылдан эгелеп индексацияны баштайгы чурумун эгидерин шиитпирлээн. Ол чүдизе, пенсияның өзүлдезин мурнунда чылдың херек кырында инфляциязынга дүүштүр санаар болгаш пенсионер кижиниң амыдыраарына эң-не эргежок херектиг чүүлдериниң өскен деңгелин барымдаалап, индексацияны долу хемчээл-биле чорудары болур. 2017 чылдың февраль айда болур пенсия индексациязын чүгле ажилдавайн турар пенсионерлерге кылыр.

Баяна ТУГУР-ООЛ,
РПФ-тиң Тыва Республикада
салбырының даргазы.

• Кадык камгалалында

НЕВРОЛОГИЯ САЛБЫРЫ
АЖЫТТЫНГАН

Республиканың уруглар эмнелгезинде чыдып эмнээр неврология салбыры ажыттыгган. Бо дээрже республиканың кадык камгалалында чугула болуушкун болур. Чүге дээрже моон мурнунда уруглар эмнелгезинге чүгле каш санныг орунга нерв аарыг уругларны чыттырып эмнеп турган болза, а сөөлгү чылдарда тускай эмнээшкн херек уругларның саны көвүдээн. Статистиктиг сан-чурагайлардан алгаш көөрге, 2015 чылда республикада 2243 инвалид уруг бар, а оларның үштүң бир кезин нерв-биле холбашкан аарыгларлыг болган.

Чаа ажыттыгган салбырга хары угда 30 уругну чыттырып эмнеп болур аргалыг. Салбырны аарыг уругларны эмнээринге херек амгы үениң дериг-херекселдери-биле бүрүн дерээн. Тускай эмчи ачы-дузазындан аңгыда, логопед, психологтуг дуза, нугуушкун болгаш физиотерапия шактарын тускайлаан. Оюннар дузазы-биле өөренир класстыг, кичээлдер болгаш эмнээшкн-нер аразында дыштаныр өрээл база белен.

Уругларның неврология салбырының коллективи арга-дуржулгалыг эмчилерден тургустунган. Нерв системазы-биле холбашкан аарыглыг уругларга шынарлыг эмчи дузазын көргүзеринге олар белен.

• Кыштаглаашкын – хүннүн чугула айтыр

КАРА-ХӨЛГЕ ШТАБТЫ ТУРГУЗАР

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол эрткен вторникте ноябрь эгезинде Тываның барыын кожууннарынга чагган улуг харның уржуктарын чайладыр талазы-биле ажилды контрольдап турар, агроулетпүр комплекзиниң айтырыгларын харыылаар Чазак Даргазының оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар Байбек Монгуш-биле Бай-Тайганың малчыннарынга чедип, дүрген дуза чедирериниң хемчеглерин удуртуп турган ТР-ниң Хамааты камгалалының болгаш онза байдалдар агентилелиниң удуртукчузу Аяс Сарыгларга ужурашкан.

Аяс Сарыглар амгы үеде Бай-Тайга, Барыын-Хемчик кожууннарда байдалды илеткээн. Оруу муңгаш чедери берге черлерде кандыг-даа дуза албаан малчын коданнар барын ол дыңнаткан. Оларның аразында «Аныяк өг-бүлөгө» — кыштаг губернатор төлевилелиниң киржикчилери база бар. Камгалакчылар харга чоруур техника-биле чедип болгу дег кыштагларга четкеш келгеннер. Малчын турлагларда мал-маганны, өг-бүлелерни хайгааралга алган.

Бай-Тайгада 276 кыштагның 215-инче орук ажык. Амдыызында Кара-Хөл сумузунда 12 коданче орук аштаттынмаан. Ол ышкаш Алаш хемде дош быжыкпаанындан 47 малчын турлагларже баар арга чок. Шуй сумузунда — ийи, Бай-Тал биле Кызыл-Даг сумузунда бирээ-бирээ малчын турлагларже чедери шуут берге, чүгле аъттыг барып болур. Агентилелдин ажыл-

дакчылары оларже аъттарлыг чорааш, аыш-чемни чедирип, малчын аалдарның девискээрин аштаарына дузалашканнар. Оон аңгыда Тээлиде (15), Эр-Хавакта (12), Хемчикте (10), Бай-Талда (82), Шуйда (28), Кызыл-Дагда (25) кышкы турлагларже оруктарны бүрүнү-биле аштаан.

Барыын-Хемчик кожуунда малчын турлагларның саны — 225, бо хүннерге чедир 213 кыштагже орукту аштаан, а 12 коданче чедери арай берге бооп турар. Ындыг-даа болза олар-биле соталыг харылзаа бар. Ниитизи-биле 179 малчын кодан-биле соталыг телефон дамчыштыр харылзаа үспейн турар. Четпес чүве 46 турлагда харылзаа чок.

Бо хүннерге чедир Ак (20), Аксы-Барлык (20), Аянгаты (6), Барлык (20), Бижикиг-Хая (8), Кызыл-Мажалык (33), Эрги-Барлык (20), Барлык (20) суурларның малчын турлагларынче оруктар-

ны улуг хардан аштап арыг Хөндөлөнде — 9, Барлыкта кыштагже орук аштаттынмаан. Бо черлерге хар аштаар техника херек.

«Эң-не ыраккы малчын даннарда байдалды сайгак көргөш, хамааты камгалалы болгаш онза байдалдар агентилелиниң штавын Кара-Хөл Арга-Баары деп черге турарын шиитпирледивис. Ынчалчал мал чемин чедирип, малчыннарга үлээр. Одар шөлдалбайлаар үш тракторну Кара-Хөлдүн Суклак деп черге тургузар. Республикада күндүз деткимчези-биле алган техникаларның шуптузун Бай-Тайга биле Барыын-Хемчикте малчын турлагларже аштаар ажилдарже хаарта бис. Бир эвес малды согарга за, малчыннарга каража болуш кылдыр, рынок өртзөнге элчедер. Көдээ ажыл-агый яаманы ону контролдаар ужураш — деп, Шолбан Кара-оол ичинетте бодунуң блогунда бижире.

Оон аңгыда Кара-Хөл суур малчын коданнарынга ТР-Көдээ ажыл-агый яаманының ырысчалгалыг ажилдакчылары быжыглаарын бо ужуражы үезинде шиитпирлээн.

Даш-оол МОНГУШ

• «Социал хөмүр» төлевилел — боттанныышкын
ДУЗАЛАМЧЫ УЛАМЧЫЛАП ТУРАР

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оолдун «Социал хөмүр» деп төлевилелиниң боттандырышышкыны уламчылап турар. Бо социал төлевилелдин негелдизин езугаар беш болгаш бештен хөй ажы-төлдүг көдээ черде чурттап турар өг-бүлелерге 2 тонна 100 кил хөмүр-дашты күрүнөден деткимче кылдыр халас дүжүрүп берип турар.

Барыын-Хемчик кожуунуң Барлык суурунда социал хөмүр алыр дөрт өг-бүлө бар, а кожуунда оларның саны — 48. Кожуунуң чагырга даргазының социал политика талазы-биле оралакчызы Айлаң Ооржактың чугаазы-биле бо 48 өг-бүлөдө 18 хар чедир назылыг 240 уруг бар.

Барлык суурнуң чурттакчылары Аяс биле Айсуу Агбааннарның өг-бүлөзи алды ажы-төлдүг. Эң улуу — 11 харлыг, эң бичиизи — чаа-ла бир хар чеди айлыг. Халас хөмүр-даш — оларга улуг деткимче. Бо чылдың эгезинде бо өг-бүлени чаңгыс чер-чурттугларының саналдааны-биле «Инек-чемгерикчи малым» деп губернатор төлевилелиниң киржикчизи кылдыр хүлээп көргөн болгаш, саап ижер инекти хүлээди берген. Ынчангаш оларның өөрүшкүзү ийи дакпыр.

«Алды ажы-төлдүг бис. «Инек — чемгерикчи малым» биле

«Социал хөмүр» губернатор төлевилелдериниң биске дузадык улуг болду. Моон мурнунда сүттү садып ижер турган болзувусса, ам бодувустуң саап ижер инээвис бар аларган өөрүп тур бис. Төлевилелдер дээш четтирдивис!» — деп, Айсуу Агбаан өөрүшкүзүн илередип турар.

Салчакмаа Самбуу биле Марианна Монгуш олар кожа чурттап оларлар. Бо чылын олар Тываның Баштыңының «Социал хөмүр» деп төлевилелиниң киржикчилери болганы-биле халас хөмүрнү бо хонуктарда дөңгө алганнар. «Бо хире хөмүр-даш — бистиң өг-бүлөвиске дыка улуг дузадыр. Назы четпээн беш ажы-төлдүг, ажил чок мен. Социал төлевилелдин киржикчизи болганы-биле өөрүп тур бис. Бистер ышкаш хөй ажы-төлдүг өг-бүлелерге дузалажып тура-ры дээш, Тыва Республиканың

Чазанга өөрүп четтиргенин илередип тур мен» — деп, Салчакмаа Самбуу чугаалап турар. Салчакмаа Самбуунуң ко-зы Монгуштарның өг-бүлөзин алды бичии чаш бар.

«Чогум чеди ажы-төлдүг би Улуглары бистиң-биле чурттап турар. Ындыг-даа болуш кижини саны хөй. Ам безин бичи уйнуувус-биле кады алды-дывис. Бистиң өг-бүлөвис ботт дузаламчыны алыр болганын өөрүп тур бис. Өг-бүлөвис олулгазы ындыг-ла кончуг эвес» — деп, Марианна Монгуш ужур-чөвүн чугаалап турар.

Ийи тонна хөмүр-дашты ийи ай дургузунда одаар бис деп дузаламчы алган өг-бүлелер санат турарлар. Чыккылама кышты соогунда ол дыка улуг деткимче Республикада беш болгаш бештен хөй ажы-төлдүг 680 өг-бүлө социал деткимче кылдыр өг-бүлө бүрүзүнге ийи тонна бичии хөмүр-дашты халас сөөртүп бээр ажил уламчылап турар. Тере-Хөл биле Тожу кожууннардан 22 өг-бүлөгө 106 куб одаар ыяшты дүжүрүп берген.

Сенгил МОНГУШ

ТЫВАГА ДОРТ ХАМААРЫЛГАЛЫГ

• Парлалга конференциясы

2016 чылдың декабрь 6-8 хүннеринде Москва хоорайга судьяларның IX Бүгү-российи съездизи болуп эрткен. Россия Федерациязының субъектилеринин дээди судтарының, арбитраж судтарының, ниити юрисдикцияның федералдыг судтарының, шериг судтарының, эптештирилге судтарының, а ол ышкаш конституция (устав) судтарының 700 делегаттары ооң ажылынга киржир.

Судьяларның конференциязынга соңгуткан беш делегат Тыва Республиканың судьялар ниитилелин улуг шуулганга барып төлээлээр. Олар дээрже Тыва Республиканың дээди судунуң судьязы Елена Кудаш-ооловна Ондар, Тыва Республиканың Арбитраж судунуң даргазы Владимир Алдын-оолович Ажи, Тыва Республиканың Конституция судунуң даргазы Аяс Плоткаевич Саая, Кызыл хоорай судунуң судьязы Урана Майнаковна Ооржак болгаш Кызыл хоорайның эптештирилге судунуң №1 суд участогунуң судьязы Роман Чадыгбаевич Инмии суглар-дыр.

Олардан аңгыда судьяларның IX Бүгү-российи съездинге Россия Федерациязының судьялар чөвүлелиниң эжигүнү, Тыва Республиканың дээди судунуң административтиг черектер талазы-биле суд коллегиязының даргазы Алекмаа Анай-ооловна Салчак, Тыва Республиканың дээди судунуң даргазы Надежда Чычан-ооловна Күжүгет болгаш Тыва Республикада Суд департаментинин

эргелел начальниги Андрей Петрович Чернявский база киржирлер.

Судьяларның IX Бүгү-российи съездизинин делегаттары чурттуң суд системазының сөөлгү дөрт чылдарда ажылының чугула чүүлдерин сайгарып чугаалажып, чидиг айтырыгларын шийтпирлээринин оруктарын дилеп, ооң моон соңгаар хөгжүлдээзинин угланышкыннарын тодарадыр ужурулг. Ооң-биле кады Россия Федерациязының Судьялар чөвүлелиниң, Россия Федерациязының дээди квалификация коллегиязының болгаш Судьяның албан-дужаалыга квалификация шылгалдаларын хүлээп алырының дээди коллегиязының кежигүннерин съездинин делегаттары соңгуур.

Судьяларның IX Бүгү-российи съездизинин делегаттарының мурнунга Россия Федерациязының Конституция судунуң даргазы В.Д. Зорькин, Россия Федерациязының дээди судунуң Даргазы В.М. Лебедев илеткел кылырлар.

Россияның Президентизи Владимир Путин съездинин ажылынга киржир.

Тыва Республиканың дээди судунуң хуралдаар залында судьяларның IX Бүгү-российи съездизинин Тывадан делегаттары парлалга конференциязын республиканың массалыг информация чепсектеринин ажилдакчылары-биле эрттирген.

Парлалга конференциязын Тыва Республиканың дээди судунуң даргазы Надежда Күжүгет ажиткаш, судьяларның Бүгү-российи съездизинин чурттуң суд системазын улам сайзырадырынга угуру-утказын демдеглээн. Съездизинин чугаалажыр нарын айтырыгларын азындан Судьяның этика кодекизиникирер чамдык өскерилгелеринин эрээинге хамаарыштыр бодунуң далдарын ол илереткен. Ол дээрже даяның чоок төрелдери ажилдап пар организацияларның киржилгезиле судка сайгарып көөр черектер-судья чорударын хоруурун көрүр өскерилге. Бо өскерилге чүгле стин республиканың судьяларын ес, Россияның өске-даа Тыва ыш-ш биче республикаларның судья-рын дүвүредип турар деп Надежда Чан-ооловна чугаалаан. Чүге дээр-эвээш санныг чурттакчыларлыг спубликаларның суд, прокуратура, тариус, иштики черектер, суд прис-тары дээш өске-даа организацияла-нда судьяларның төрелдери ажилдап-тар. Чамдык организацияларда хөй бүлелеринин мергежил аайы-биле дүн-бүдүн салгалдары бар, ынчангаш-ьяларның чоок төрелдери ажилдап-тар организацияларның киржилгезиле суд черектерин чорудары Тываның-ка-ла хөй эвес санныг судьяларынга-рын апар. Чүге дээрже Судьяның-ка кодекизинге кириер деп турар бо-ерилге езугаар судья бодунуң төрели-ылдап турар организациязы киржил-иг черекти чорударындан ойталаар-рулг. Дыка хөй эвес санныг судьялар-бистиң республикага ук өскерилгени-рери кандыг уржуктуг бооп болуру-и бурунгаар илдең.

Россияның суд системазында кадр-айтыры оңу дүвүредип тура-база Тыва Республиканың дээди-унуң даргазы чугаалаан. Судьялар-Россия Федерациязының Президен-и бодунуң чарлыы-биле томуйлап-ар. А судьяларны томуйлаарын-зидентинин чанында кадрлар тала-биле комиссия белеткеп турар. 2015-да судьяның албан-дужаалыга-дидаттарның аразындан судьяның-ан-дужаалыга 700 кандидатты-уйлаваан, ол дээрже Россияның суд-темазының төөгүзүнге болуп көрбээн-п-дүр деп Надежда Чычан-ооловна-деглээн. А Тывадан 1 кандидатты-я албан-дужаалыга томуйлаваан, чылдагааны кандидаттын уруу рес-лика прокуратуразында ажилдап-ары деп ол дыңнаткан.

Судьяның этика кодекизинге кириер-турар чамдык нарын өскерилге-ни судьяларның IX Бүгү-российи-дизинин делегаттары суд система-

зының ажылынга чогумчалыг болур-кылдыр шийтпирлээр боор деп идегелин-ук съездиге киржир Тыва Республиканың-дээди Судунуң даргазы Н.Ч. Күжүгет-илереткен.

Судьяларның IX Бүгү-российи съездизинин делегадынга ону соңгааны, нарын айтырыгларын шийтпирлээр съездинин ажылынга киржирин-ге бүзүрэн дээш, республиканың суд системазының шупту ажилдак-чыларынга өөрүп четтиргенин Тыва Республиканың Конституция судунуң даргазы Аяс Плоткаевич Саая иле-реткен. Сибирьде, Соңгу Кавказта республикаларның судьялар ниити-лелдерин дүвүредип турар айтыры-ларны судьяларның IX Бүгү-российи съездизинин мурнуу чарында Башкир Республиканың төвү Уфа хоорайга эрткен Бүгү-российи конференцияга чугаалажып көргөш, Россия Федера-циязының Конституция судунуң даргазы В.Д. Зорькинниң адынга кыйгырыгны хүлээп алгаш, ол даргаже чоруткан деп Аяс Плоткаевич журналистерге дыңнаткан.

Журналистерниң бирээзинин «Рос-сия Федерациязы биле Тыва Респуб-ликаның хоойлуларының аразында чөрүлдээлиг карышактар ам-даа бар бе?» деп айтырынга хоойлулар-га эде көөр чүүлдер кезээде турар, ындыг чүүлдер эвээш болзун дээш, республиканың күүсекчи органнарының хоойлужудулга талазы-биле эргелелде-ри болгаш төлээлекчи эрге-чагырга, эң-ылаңгыя Тыва Республиканың дээди Хуралы күженишкенин ажилдап турар, а Россия биле Тываның хоойлуларының аразында чөрүлдээлдер тывылдырып кээр хире карышактар чок деп Тыва Республиканың Конституция судунуң даргазы харыылаан.

Судьяларның IX Бүгү-российи съездизинин делегады, Тыва Респуб-ликаның дээди судунуң судьязы Елена Кудаш-ооловна Ондар Судьяның этика кодекизинге кириер дээн чамдык чүүл-дер ону база дүвүредип турарын дем-деглээш, профессионал судьялар эвес, а судка киржилгези шынныг боорун даңгыраглаан төлээлекчилер судтары, орустаарга, «суд присяжных» бистиң республиканың районнарынга 2018 чылдан ажилдап эгелээрин дыңнаткан. Судьяларның IX Бүгү-российи съез-дизинин ажылынга экономиктиг кем-херектерге буруудаттырган сайгар-лыкчыларны хоругдаарының, кассация хомудалдарын сайгарарының тодар-гай хуусааларының, хамаатыларның күш-ажыл эргелерин камгалаарының дээш амгы үеде хоойлужудулгада чиге тайылбырлаттынмаан өске-даа айтырыглар ханы сайгартынар

боор дээн идегелин Елена Кудаш-ооловна илереткен. Судтарның аппарадының ажилдакчыларының эвээш шалыңын көвүдедиринин, суд системазының ажилдакчыларының социал камгалалының, совет үеде ышкаш, суд системазының бодунуң эмнелге болгаш санаторий баазала-рын тургузарының дугайында чугаа съездиге көдүрлүр боор деп судья чугаалаан. Амгы үеде арбитраж суд-тарында элээн сайзыраңгайжаан суд ажил-чорудулгазының электронуг хевиринче судтарның шилчири съез-диге чугула айтырыгларның бирээзи боор деп Елена Ондар парлалга конференциязының үезинде демдег-лээн.

Судьяның этика кодекизинге кириер дээн чүүлдер элээн алгыдыр тайыл-бырлаттынган, судьяларның IX Бүгү-российи съездизинин ажылының үезинде оларга тодаргай тайылбыр-ны бээринин аргаларын тып, мар-гылдаалыг чүүлдер чайлаттына бээр боор деп, Россия Федерациязының судьялар чөвүлелиниң кежигүнү, Тыва Республиканың дээди судунуң адми-нистративтиг черектер талазы-биле суд коллегиязының даргазы Алекмаа Салчак демдеглээн. Суд системазының ажилдакчыларының социал камгалалын экижидери чугула апарган, оларга чи-игелдерден 2 чыл дургузунда чаңгыс катап Россияның девискээринге халас чорууру арткан, ынчангаш бо айтырыгны база канчаар шийтпирлээр судьялар ниитилелин сонургадып турар, чүге дээрже оларның ажылының хемчээ-ли-даа, оларга негелделер-даа дыка улгаткан деп Алекмаа Анай-ооловна журналистерге чугаалаан.

Судьяларның IX Бүгү-российи съездизинин Тывадан делегаттарының бирээзи Кызыл хоорайның эптештирилге судунуң №1 суд участогунуң судьязы Ро-ман Инмии республикада эптештирилге судтарының ажылы шуудаан, оларның материалдыг хандырылганы барык шийтпирлеттинген, ынчалза-даа сай-гарар черектериниң саны чылдан чылче көвүдөп турар деп дыңнаткан. Эптеши-рилге судтарының берге болгаш нарын айтырыгларының чамдыызы съездиге шийтпирлеттинер деп бүзүрелин Роман Чадыгбаевич илереткен.

Республиканың массалыг ин-формация чепсектеринин ажилдак-чыларының судьяларның IX Бүгү-российи съездизинин Тывадан делегаттарының дыңнадыгларындан ук съездиге сайгарып көөр айты-рыглар бистиң республиканың судтарының ажылынга дорт хамаа-рылгалы билдингир болган.

Шаңгыр-оол МОНГУШ.

«ФРОНТУНУҢ» АЖЫЛЫ ИДЕПКЕЙЖЭЭН

Вторникте Ниити-россияның Улусчу фронтунунуң (НУФ-туң) съез-дизи болуп эрткен.

Съездинин баштайгы хүнү темалыг шөлчүгөштерден эгелээн. «Фронтучу-лар» өөрөнгөн чаңчылы-биле эки-багай чүүлдерин сайгарганнар. НУФ-туң кежи-гүннери база-ла регион эрге-чагыргаларын шүгүмчүлээринге өйлөшкеннер. «Шын-чы садыглажышкын дээш» секцияга фронтунуң бир регионда идепкейлиг кижизинин илереткени инвалид уруглар-га чергек аймаан социал камгаладылга фондузунуң таарымча чок өртек-биле садып алган хажыдышкынын сайгарган. Ол бараанны куду өртекке садып болур чедирикчилерни, чүге чүве ийик, конкурс-тарга кириштирбейн турар.

«Социал чөптүг чоруу» секцияга уруг-лар хирургиязының болгаш травмато-логиязының эртем-шинчилел институтунуң президентизи Леонид Рошаль кадык кам-галалын эвээш акшаландырып турар деп РФ-тиң Чазан чөмөлээн. Медицина албан черлеринин дериг-херекселдери эргижи-рэн, адырда бедик мергежилдиг ажил-дакчыларны деткиир акша-хөреңги тус-кайлавайн турар. «Кадык камгалалының акшаландырышкыны иштики ниити про-дуктунуң 3,6 хуузу болуп турар, ол дээрже сөөлгү чылдарда эң куду деңгелче бадып келгени-дир. Кыдатта ол көргүзүг 5 хуу че-дип турар, а барыын чурттарда евро-биле-даа, доллар-биле-даа санаарга, үш катап улуг» — деп, эртемден эмчи чугаалаан.

Ниитизи-биле НУФ-туң ээлчеглиг чыыжынга Улусчу фронтунуң регион салбырларының штабтар даргалары, күүскомнар удуртукчулары, НУФ-туң Төп штавының кежигүннери — 400 хире киж-и киришкен. Ол ышкаш 2017-2018 чылдарда шимчээшкенин кылыр ажилдарын база сүмөлөшкен.

Шуулганның пленарлыг хуралында РФ-тиң Президентизи, Ниити-россияның Улусчу фронтунуң удуртукчузу Владимир Путин бо шимчээшкын массалыг байдалче шилчээн дээрзин айыткан, чурттуң аңгы-аңгы булуңнарында он-он муң кижилер ооң ажылынга идепкейлиг кирип эгелээн. Олар бир дугаарында Президентинин 2012 чылда үндүргөн чарлыктарының күүселдезин контролдааннар. Ол ажилды «фронтучулар» улам калбартып, идепкей-жидип турар, дыка шын үүле-херек-тир. Силерниң ажил-чорудулгаңарны чон үнелеп турар дээрзин ол демдеглээн.

НУФ-туң ажылының түңнели-биле 350 мониторингини, 2,5 муң айтырыг-хары-ларны чоруткан, 3,3 муң ажыг рейдилерни, 5 муң ажыг эксперт чөвүлел хуралдарын, 8,5 муң хире «төгерики столдары» болгаш үнүүшкүннүг хемчеглерни эрттирген дээр-зин Президент айыткан. Ол ажилдарның түңнелинде аңгы-аңгы программаларга эдилгени кириген, саң-хөө чарыгдалдарын өскерткен, ооң ниити түңү 227 млрд. рубль четкен. «Бүгү чурттуң бюджетинге хамаа-рыштыр безин алырга, ол улуг ажил-дыр — деп, Владимир Путин үнелээн. — Силерниң ажылыңарның түңнели акша-биле көстүп келген-дир».

2016 чылда Ниити-россияның Улусчу фронтунуң регионнарда үш шуулганы эрттирген. Биргизи «Ажыл-херектериниң шуулганы. Регионнар» январь айда Став-ропольга болган, ийигизи апрельде Йош-кар-Олага эрткен, чоокта чаа, октябрьда «Ажыл-херектериниң шуулганы. Крым» Ялтага чыылган.

НУФ-туң кежигүннеринин көдүргөн айтырыгларына хамаарыштыр НУФ-туң удуртукчузу Владимир Путин тус-тус даал-галарны берген.

РИА-Новости агентилелдин материалдарындан.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ДЭЭДИ ХУРАЛЫНЫҢ (ПАРЛАМЕНТИЗИНИҢ) ДОКТААЛЫ

2017 чылда Тыва Республиканың күрүнө өнчү-хөреңгизин хуужударының программаны бадылаарының дугайында

2012 чылдың декабрь 26-да «Тыва Республиканың күрүнө өнчү-хөреңгизин хуужударының дугайында» Тыва Республиканың №1712ДХ-1 Хоойлузунун 2 чүүлүнүн 2 пунктузунга дүүштүр Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) доктаадыры болза:

1. 2017 чылда Тыва Республиканың күрүнө өнчү-хөреңгизин хуужударының

мында кошкан программаны бадылаар.

2. Бо доктаал ону хүлээп алган хүнден күштүг болуп кирер.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) Даргазы К. ДАВАА.

Кызыл хоорай
2016 чылдың ноябрь 22
№1081 ДХД-II

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин) 2016 чылдың ноябрь 22-де №1081 доктаалы-биле бадылаан

2017 чылда Тыва Республиканың күрүнө өнчү-хөреңгизин хуужударының программасы

I. 2017 чылда Тыва Республиканың күрүнө өнчү-хөреңгизин хуужударының кол-кол угланышкыннары болгаш сорулгалары

2017 чылда Тыва Республиканың күрүнө өнчү-хөреңгизин хуужударының кол-кол угланышкыннары болгаш сорулгалары болза:

кол устав ажил-чорудулгазы Тыва Республиканың күрүнө эрге-чагырга органнарының бүрүн эргелеринге дүүшпейн турар күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгелеринин санын оларны кызыгаарлаттынган харысалгалыг эште-жилгелер кылдыр эде тургузуп тургаш,

кызылары;

Тыва Республиканың өнчү-хөреңгизин болуп турар өнчү-хөреңгизин (профильден дашкаар активтерин) сатканындан Тыва Республиканың республика бюджетинче кирилделерни улгаттырары.

Хуужудулга программаның күүселдези экономиканың тургузуунга салдар чедирбес. Чүге дээр хуужудулга аргазы-биле тургустунган кызыгаарлаттынган харысалгалыг ниитилелдерниң үлүглери, а саттынып турар өнчү-хөреңгизин хемчээли улуг эвес болур.

Күрүнө өнчү-хөреңгизин сатканындан Тыва Республиканың республика бюджет-

динче кирилделерниң планнаттынган түнү 3170 муң рубль.

II. 2017 чылда хуужудулгага

киирери планнаттынган Тыва Республиканың күрүнө өнчү-хөреңгизинин даңзызы

Өнчү-хөреңгизиниң ады	Турар чери	Өнчү-хөреңгизиниң баланс өртээ, муң рубль	Устав капиталының өнчү-хөреңгизиниң кирип ту акционер ниитилел ады
Быжыглаттынган, кадастр дугаары 17:18:0105010:21, шөлү 3220 дөрб.м чер участоктуг «Коттедж» гостиница	Тыва Республика, Кызыл хоорай, Кызыл Партизаннар кудумчузу, 38	1611	«Өдүгөн» тиница «плекизин»

Тыва Республиканың казнасында кирген, хуужудар деп планнаттынган аңгы турар тудугларның, бажыңнарның даңзызы

Өнчү-хөреңгизиниң ады	Объектинин турар чери	Баланс өртээ, муң рубль	Тыва Республиканың республика бюджетинче кирерин планна түң, муң руб
1. Кадастр дугаары 17:18:0105010, шөлү 294 дөрб.м чер участогун быжыглаан, ниити шөлү 144,7 дөрб.м №1-5 кижичурттава оран-сава	Тыва Республика, Кызыл хоорай, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың 37	368,2	2500
2. Чижеглээн дугаары 17-17-01/235/2011-022 №2-4 кижичурттава оран-сава	Тыва Республика, Кызыл хоорай, Мир кудумчузу, бажың 15	145,7	670

Тыва Республиканың «Чер дугайында» Конституция хоойлузунга өскерилгелер кириренин дугайында
ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЗУ

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизинин) 2016 чылдың ноябрь 22-де хүлээп ал

1 чүүл

2004 чылдың ноябрь 27-де № 886 ВХ-1 Тыва Республиканың «Чер дугайында» Конституция хоойлузунга ("Шын", 2004 чылдың декабрь 16-да; 2007 чылдың июнь 5-те; 2008 чылдың май 15-те; 2009 чылдың январь 20-де, апрель 21-де, июль 28-те; 2011 чылдың февраль 17-де, апрель 9-та, июнь 21-де, декабрь 31-де; 2012 чылдың июнь 21-де, июль 10-да; 2013 чылдың январь 23-те; 2015 чылдың март 12-де; 2016 чылдың январь 19-та; "Тувинская правда", 2005 чылдың март 25-те, декабрь 30-де; 2007 чылдың июнь 5-те; 2008 чылдың апрель 29-та; 2009 чылдың январь 30-де, апрель 9-та, июль 30-де; 2011 чылдың февраль 17-де, апрель 12-де, июнь 21-де, декабрь 30-де; 2012 чылдың июль 10-да; 2013 чылдың январь 17-де, май 23-те, ноябрь 14-те; 2015 чылдың февраль 14-те; 2016 чылдың февраль 20-де, август 30-де; Тыва Республиканың Нормативтик актылары, 2012 чылдың июнь 19-та; 2014 чылдың июнь 20-де, декабрь 30-де; 2015 чылдың май 22-де, июль 8-те; Хоойлудүрүм медээлеринин албан езузунун интернет-порталы, (www.pravo.gov.ru) 2015 чылдың май 14-те, № 1700201505140004, июль 1-де, № 1700201507010005, декабрь 23-те, № 1700201512230007; 2016 чылдың январь 19-та, № 1700201601190006, июнь 30-де, № 1700201606300005) дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 1-ги чүүлдүн 6 пунктузун дараазында эдилге-биле бижиер:

«б) чер үлүү – көдээ ажил-агыйга ажыглаар кылдыр доктааткан черлерден чер участогунга ниити өнчү эргезинге үлүг, аңаа эрге 2002 чылдың июль 24-те № 101-ФХ «Көдээ ажил-агыйга ажыглаар кылдыр доктааткан черлерниң ээлчештирилгезинин дугайында» Федералдыг хоойлунун күштүг болурунга чедир көдээ ажил-агыйга ажыглаар черлерни хуужудуп турда тыптып келген;»

2) 14¹ чүүлдүн 1 кезээнде «күрүнө азы муниципалдыг өнчүгө» деп сөстөрни «Тыва Республиканың күрүнө өнчүзүнге, муниципалдыг өнчүгө база ол ышкаш күрүнө өнчүзү кылдыр кызыгаарлаттын-

маан чер участогунга» деп сөстөр-биле солуур;

3) 14² чүүлге:

а) 1 кезээнде «Тыва Республиканың өнчүзүнге» деп сөстөрниң соонга «, муниципалдыг өнчүгө, күрүнө өнчүзү кылдыр кызыгаарлаттынмаан чер участогунга» деп сөстөрни немээр;

б) дараазында уткалыг 1¹ кезекти немээр:

«1¹. Онза байдалдарның түннелинде чурттаар бажың-балгаттарын ышкынган хамаатыларга, өскүс уругларга болгаш ада-иезинин азырал-хайгааралы чок арткан уругларга база ол ышкаш өскүс уругларның болгаш ада-иезинин азырал-хайгааралы чок арткан уругларның аразындан кижилерге, авариялыг чуртталга бажыңнарының фондузундан өскээр көжүргөн хамаатыларга, база ол ышкаш акша-хөреңгизин хөй квартираларлыг бажыңнар тудары-биле кириштирген болгаш эргелери хажыттынганы-биле Россия Федерациязының хоойлужудулгазынга дүүштүр когаралга таварышкан кижилерге хамаарыштырган хамаатыларга, хуу чуртталга бажыңнарының болгаш (азы) хөй квартираларлыг бажыңнарның тудуун кылыры көрдүнгөн, чуртталга бажыңнарын оон соонда өнчү кылдыр азы социал хөлеилелге дамчыткан турар объектилер тудар сорулгаларга, Тыва Республиканың күрүнө өнчүзүнге, муниципалдыг өнчүгө хамааржыр чер участогун, күрүнө өнчүзү кылдыр кызыгаарлаттынмаан чер участогун бээрин, бо чүүлдүн 1 кезээнде айыттынган үнөлел барымдааларның санаашкыны чокка боттандыраар;»

в) 2 кезээнде «Тыва Республиканың өнчүзүнге» деп сөстөрниң соонга «, муниципалдыг өнчүгө, күрүнө өнчүзү кылдыр кызыгаарлаттынмаан чер участогунга» деп сөстөрни немээр;

4) 20-ги чүүлдө «1997 чылдың июль 21-де № 122-ФХ «Шимчевес хөреңгизин эргениң күрүнө бүрткеленин болгаш оларның-биле дугуржулгалар дугайында» Федералдыг хоойлу-биле» деп сөстөрни «2015 чылдың июль 13-

те № 218-ФХ «Шимчевес хөреңгизин күрүнө бүрткеленин дугайында» (моон ыңай – «Шимчевес хөреңгизин күрүнө бүрткеленин дугайында» Федералдыг хоойлу дээр)» деп сөстөр-биле солуур;

5) 22-ги чүүлдүн 3 кезээнин 3 пунктузунда «болгаш геодезия демдектеринин» деп сөстөрни «демдектеринин, күрүнениң геодезия четкилеринин геодезия пунктуларының, гравиметрия пунктуларының, нивелир пунктуларының» деп сөстөр-биле солуур;

6) 25-ки чүүлдүн 2¹ кезээнин 1 пунктузунга:

а) бирги абзацта «чер участогун болур-чогууру-биле эвес кылдыр ажыглаанда» деп сөстөрни «чер участогун Россия Федерациязының хоойлужудулгазының негелделерин хажыдып ажыглаанда» деп сөстөр-биле солуур;

б) ийги абзацты дараазында эдилге-биле бижиер:

«чер участогун тускай сорулгазындан өскээр ажыглаанда азы бир эвес оон ажыгалы көдээ ажил-агыйга ажыглаар кылдыр доктааткан черлерниң үнүш-дүжүктүрүн көскүзү-биле кудуладырынга, чок болза долгандыр турар хүрээлелге хора чедирип турар болза;»

в) алдыгы абзацта «участокту шижээди алыры» деп сөстөрниң мурнунга «кажан чер участогу көдээ ажил-агыйга ажыглаар кылдыр доктааткан черлерге хамааржыр, ээлчештирилгезин «Көдээ ажил-агыйга ажыглаар кылдыр доктааткан черлерниң ээлчештирилгезинин дугайында» Федералдыг хоойлу-биле таарыштыр шийтирилээр таварылгалардан аңгыда» деп сөстөрни немээр;

7) 36-гы чүүлдү дараазында эдилге-биле бижиер:

«36 чүүл. Көдээ ажил-агыйга ажыглаар кылдыр доктааткан черлерден чер участоктарын албадалдыг хавыраары болгаш көдээ ажил-агыйга ажыглаар кылдыр доктааткан черлерден чер участоктарына эргени тускай сорулгазын езугаар ажыглаваанда азы Россия Федерациязының хоойлужудулгазын хажыдып ажыглаанда соксадыры

база ындыг чер участоктарына эргелеринин онзагай чүүлдерин

Көдээ ажил-агыйга ажыглаар кылдыр доктааткан черлерден чер участоктарын албадалдыг хавыраары болгаш көдээ ажил-агыйга ажыглаар кылдыр доктааткан черлерден чер участоктарына эргени тускай сорулгазын езугаар ажыглаваанда азы Россия Федерациязының хоойлужудулгазын хажыдып ажыглаанда соксадыр база ындыг чер участоктарына эргени алырының онзагай чүүлдер Россия Федерациязының Хамаатан каралжының дүрүмүнге, Россия Федерациязының айтырымының дүрүмүнге болгаш «Көдээ ажил-агыйга ажыглаар кылдыр доктааткан черлерниң ээлчештирилгезин дугайында» Федералдыг хоойлунун чүүлүнге дүүштүр боттандыраар;»

8) 36¹ чүүлге:

а) бирги абзацта «Шимчевес хөреңгизин эргениң күрүнө бүрткеленин болгаш оларның-биле дугуржулгалар дугайында» Федералдыг хоойлунун» деп сөстөрни «Шимчевес хөреңгизин күрүнө бүрткеленин дугайында» Федералдыг хоойлунун» деп сөстөр-биле солуур;

б) ийги абзацта «Шимчевес хөреңгизин эргениң күрүнө бүрткеленин болгаш оларның-биле дугуржулгалар дугайында» Федералдыг хоойлу-биле» деп сөстөрни «Шимчевес хөреңгизин күрүнө бүрткеленин дугайында» Федералдыг хоойлу-биле» деп сөстөр-биле солуур;

2 чүүл

1. Бо Конституция хоойлузунун 1 чүүлүнүн 4, 5 база 8 пунктуларын аңгыда бо Конституция хоойлузу ону албан-еэри-биле парлаан хүнден, он хонук эртен соонда, күштүг болур.

2. Бо Конституция хоойлузунун 1 чүүлүнүн 4, 5 база 8 пунктулары 2017 чылдың январь 1-ден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Баштыңы Ш. КАРА-ООЛ

Кызыл хоорай
2016 чылдың ноябрь 23
№ 15-КЗРТ

«ШЫННЫҢ» почтазындан

Шыдырааның чажыттарын — уругларга

АЖЫЛЫНГА БЕРДИНГЕН БАШКЫ

Башкының ажылдап алган күш-ажылчы нам-арын ажып көөр болза, үгүе школага-ла бараан олуп, уругларны эртем-чилигге өөредип келген. Оң адын Максим Магажык-Донгак дээр. Ол төрзөн сууру суурга школаны дооскаш-ашкы болур мергежилди ап, училищеже дужаап алган. Өөредилге черин шкинниг доозуп алгаш, үгүе школазынга башкы-ынга баштайгы базымна-елзэн. Аңаа ажылдап чоруй, үгүе башкы институтунче ийп кирген. Бичиизинден өөредилгеге сундулуг, черле-аа торлуш дивес, бурун-ра-соруктуг, спортка, уран-хандыкшылдыг болгаш, өөрүндөн ылгалып турган. Иди эртемни чедип алгаш, үгүе күш-культура кичээлдерин ийп, оон класстан дашкаар-зоторлап, төөгү башкы-иректорга чедир ажыл-өөредилге шугумунга үре-диг ажылы база уругларга билигни өөредип, кижичорууру дээш шаңнадып-ып келген. Өөнүң ишти-нтак база орус дыл башкы-бо хүнде школаны удуртуп директор. Оларның эртем-өөредип каан уруглары-вей. Башкылар, эмчилер, рлер, журналистер дээш-ны чок дээр. Кайызы-кум-топтуг аажы-чаңныг, улуг деп, бичиини бичии-дүлөп чоруур үлегерлиг-ожук дажы дег үш уруглуг.

Улуг уруу Аюта Москвага дээди эртемни чедип алган, психолог башкы мергежилдиг. Оон бичиизи Чойгана Тываның күрүне универ-ситетинде өөренип турар, хеймер оглу Сайын-Белек школаны бо чылын дооскан, база студент. Сайын-Белек өзүп оор шыырак дээн аныяк мөгелерниң бирээзи. Оон ыңай олар ийи чаптанчыг уйнуктарның кырган-авазы, кырган-ачазы.

Максим Магажыкович амгы үеде школада шыдыраа бөлгүмүн эрттирип турар. Башкы-ның өөреникчилери кожуун ха-маанчок республика чергелиг маргылдааларның шыырак дээн шыдыраачыларының санынче кирип турар. Оларның бирээзи — бирги классчы Ай-Чүрек Седен кожуунга болгаш Кызылга болган шыдыраа маргылдааларының тиилекчизи. Ай-Чүрек беш хар-

лыындан тура шыдыраалап эгелзэн. Бажыңында авазы, ача-зы, акылары шупту шыдыраа ойнаарына кончуг ынактар. Ын-чангаш бо бөдүүн өг-бүлениң оолдары шыырак шыдыраачылар болуп турар. Школада башкы-зы Максим Магажыкович база шыдырааның чажыттарын оларга дыка эки айтып берип, өөредип, белеткел турар.

Чаа-Суур школазының өөре-никчилери кожуунда эртип турар шыдыраа маргылдааларының тиилекчилери бооп, мурнуку оду-ругда чоруп турарлар. Чүгүе бо чижектен безин Максим Донгакты ажылынга бердинген, езулуг-ла уругларга чүрзэн берип чоруур башкыларның бирээзи деп дорту-биле чугаалап болур.

Ася ТЮЛЮШ.

Авторнуң тырттырган чуруу.

• Туризмге хандыкшылдыг башкы дугайында

АРТТАР АЖЫП, ХЕМНЕР КЕЖИП...

астың башкы айы. кы бойдус узун уйгу-ан оттуп, арга-эзимде-арның мыгырашкан-ри каттышкаш, уяран-ыялгалыг хөгжүмче хуу-рген.

сичиниң сагыш-сеткили-ап, ону ырак аян-чорукче-п турганзыг. Ол боду бе-ейн барган, ала-чайгаар-эмме-секселеп, белет-елзэн. Аңчы аңаар өйү-аалынга олуруп шыда-аарына белеткени бээр-Аңчы болгаш турисчи-зэн бойдузунга кайызы-тудуш болгаш, оларның-ы дөмей болганы ол-дур.-п чыдар дамырактар-Шуй хем болуп, Бар-е агып кирип чыдар. Ийи-елдинде чурумалдыг-урну, ооң үндезин чурт-ы Шуй дээр.

оол Хомушкуевич Сүрүн-башкы институтунуң-ура салбырын дооскаш,-зэн Шуй ортумак школа-2 чылда ажылдап чедип-ашкы ажылынга ооң ынак-ры байлак арга-дур-дамчыдып бергениниң-де, ажылының уг-шин-ген. Дадар-оол Сүрүн-чылдарындан эгелзеш-хандыкшылдыг чораан.

Туризмге дагдыныкчы башкызы — ТР-ниң алдарлыг башкызы Ким Көк-оолович Сарыг-Донгак.

Дадар-оол башкының ажылы туризм-биле харылзаалыг. Ол ор-тумак болгаш үстүкү класстарның күзэлдиг өөреникчилеринге ту-ризм бөлгүмүн ажыдып алган. Баштайгы үелеринде туризмниң эге билиглерин өөредип, чоор-ту практиктиг кичээлдерни эрт-тирип эгелзэн. Ол үеден бээр өөреникчилерниң туризмге со-нуургалы улам хандыкшылдыг-апарган. Дадар-оол Хомушку-евич аныяк туристерни өөредип кижизидеринге арга-дуржулгазы-улуг, ТР-ниң элзэдилер болгаш уругларның туризм төвүнүң кол-специализи, чаңгыс чер-чурттуу, «Россияның туризмниң тергенини» деп хүндүлүг аттың эдилекчизи Сарыг-оол Кара-Салович Мөңге-биле тудуш харылзаалыг. Ооң сүмелерин, методиктиг дузазын үргүлчү ап келгени — туризмни өөреникчилер аразына сайзыра-дырынга улуг деткимче болган.

Амгы үеде Дадар-оол Сүрүн-нүң аныяк туристери кожуун, республика чергелиг турисчи-слеттарның каш дакпыр чем-пионнары. Ол башкының туризм-ге бердинген кызымаккай күш-ажылының түңнели-дир. Кожуунда аныяк башкыларның туризм тала-зы-биле дагдыныкчызы, бодунун

байлак арга-дуржулгазын оларга-дамчыдып берип чоруур хоочун-башкының чагыы мындыг.

— Категориялыг турисчиге аян-чорукка улуг белеткел керек. Ынчангаш аъш-чемин, кедер-идик-хевин, ап чоруур турисчи-херекселдерин онза кичээнгейге-ап, күш-дамырын сайзырадып, эки-белеткенип алыры чугула.

Кижиниң күш-ажылын чону-үнелээр дижири болгай. Дадар-оол Хомушкуевич «Социалис-тиг чарыштың тиилекчизи», «Россияның турисчизи» деп хөрек-демдектериниң эдилекчизи, «РФ-тиң спорттун хоочуну», «РФ-тиң ниити өөредилгезиниң хүндүлүг-ажылдакчызы» деп шаңналдарга-төлептиг болган.

Дадар-оол Хомушкуевич уруг-ларының кижизидилгезинге са-гыш-човангыр ада. Өг-бүлезиниң-быжыг чөлөнгийи. Өөнүң хе-рээжен ээзи Роза Сатовна эге-класстар башкызы. Улуг уруу-Омак — психолог башкы, оглу Ор-лан — сайгарлыкчы, бичии кызы-Орланмай — истекчи. Дадар-оол-Хомушкуевич биле Роза Сатовна-Сүрүннерниң өг-бүлезинге аас-кежикти, чоруу чогуңгур, оруу-ак-болурун, арттар ажып, хемнер-кежип, аян-чоруун уламчылаар-болзун деп йөрзөп артым.

Көк-оол САЛЧАК.

Тээли суур.

• Эскертинмес иштиң кижилери

ЧОНУНГА ДУЗАЛЫГ АДАЛАР

Амыр-менди-ле бе, хүндүлүг «Шын» солуннуң-ажылдакчылары!

Мен бо Кызыл-Мажалык-суурда 46 чыл иштинде чурттап-келдим, ооң иштинде 30 чылды-ол үеде чаагайжыды туттунган-деп чугаалажырымыс Чүргүй-оол кудумчузунда ийи каът-бажыңнарда чурттап ор мен. Эге-үелерде бо бажыңнарымыс изиг, соок сулуг, одалгазы хомудал-чок, кыжын форточкаларымыс-ажык-даа тургулаар чүве. Чүү-даа чүве эленчилиг, үези кээрге-эргижиреп баксыраарын кым-даа билер. Сөөлгү чылдарда-одалга баксырап, доңуп-дожап-түрөп-даа олурзувусса, кижичурттап орган оран-савазын, чер-чуртун каапкаш, десе бээр-харыктыг звес, сантехник оол-дар чалааш, шаа-биле селип-септенип, кылдынып алгаш, чурттап-ла олурар бис.

Үр үе эртип, эргижиреп-каарга, электри удазыннары-даа болза элен-тоглап, суг-агар краннар, унитазтардан суг-дамдылап төктүп, хоолайлар-дадарып, дештигилеп, сугга-алзып-даа турар бис. Бо ажыл-дарны чогулчалы-биле кы-лыр кижилер — сантехниктер, каңнакчылар, электриктер.

Хомуданчыг чүве чүл дээрге, бистиң бо бажыңнарымыстың-септелгезин, чылыг-биле хан-дырылгазын харылап турар-коммунал ажыл-агыйында-үстүнде адааным мергежилдиң-кижилери кончуг ховар. Чүү-даа-чүве үрели бээр, көрүп алгаш-олурар звес, Ак-Довурак хоо-райда бо талазы-биле шыырак-билигилг таныырым кижилер-же долгап, оларның ачы-буя-нын көрүп чор мен. Бо бижээн-чүүлүмге каңнакчы-сантехник-Хүлер Чүлдүм-оол, сантехник-Олег Бадыргы, электрик-сле-сарь Эдуард Монгуштуң дуга-йында бижикседим.

Хүлер Чүлдүм-оол алыс-боду Бай-Тайга чурттуг, 2000-чылдарның эгезинде 20 ажыг-харлыг аныяк оол тургаш Ак-Довурак хоорайга кээп, №3-профессионал училищеге ки-рип өөренгеш, ону 2003 чыл-да каңнакчы-сантехник мерге-жилдиг дооскаш, Ак-Довурак-хоорайда уругларның болгаш-элзэдилерниң спорт школазын-га ажылчын намдарын эгелзеш, бо хүннерге чедир ында үзүктел-чок ажылдап турар.

Холу шевер, биче сеткил-диг, даанган ажылын эки би-лири-биле ол коллективиниң-хүндүткелинге төлептиг бооп-ажылдап чоруур. Бо каңнакчы-сантехник оолдун дузазын каш-даа катап көрдүм, суг изидер-бойлер-даа салдырып, ракови-на, смеситель-даа солудуп ап-турдум. Кончуг кижизиг, ажыл-чын, кежээ, эвилең-ээлдек-даа-кижи. Ол өг-бүлелиг, 1 кыстың, 3-оолдун ачазы. Ажылынга стажи-улуг болгаш ол аныяк каңнакчы-оолдарга дуржулгазын дамчы-дып, арга-сүмени кадып чорууру-мактаканчыг.

Ак-Довурак хоорайның

төп эмнелгезиниң сантехни-ги Олег Бадыргы эгезинде-Красноярскиниң сугга эжин-дирер хемелер училищезин-дооскан. Амыдыралының аайы-биле төрзөн хоорайына кел-геш, сантехник мергежилинге-өөренип алгаш, хоорайның-төп эмнелгезинде үр чылдарда-ажылдап турары бо. Ол база-ла кайгамчык шевер холдуг, арга-сүмелиг, кылбас тутпас-ажылы чок кижиг. Ийи оолдун, бир кыстың төлептиг ачазы, ола-ры ам өскүлзэн, өглүг-баштыг, Кызылда, Ак-Довуракта чурт-тап, ажылдап чоруурлар. Олег-Бадыргының өөнүң ишти Кызыл-Мажалыктың өкпе аарыглары-эмнээр диспансеринде үр чыл-дарда ажылдап турар.

Эдуард Монгуш база Ак-Довурак хоорайда ажылдап-чурттап чоруур. Школа соонда-хоорайның №3 профессио-нал училищезинге электрик-слесарь, электрик-каңнакчы-мергежилдерни чедип алгаш, Ак-Довурактың «Тыва даг-дүгү»-комбинадынга электриктеп-ажылдааш, 9 чылдың дургу-зунда улуг бүдүрүлгө черинге-дуржулгалыг электриктерден-хөйүн өөренип, билип алганын-га ол чоргаарланыр.

Ол өг-бүлелиг, 4 ажы-төлдүг, уругларының улуу 20 харлыг, арктаннары школачылар. Өөнүң-ишти даг рудалары болбаазы-радыр фабрикага лаборанты-лап, ооң соонда садыгжылап-даа ажылдап турган. Эдуард-боду бо хүннерде хоорайның-коммунал ажыл-агыйында-элек-триктеп, Постояннының хөй-каът бажыңнарының чырык-би-ле хандырылгазын харылап-турар. Ажылы амыр звес, берге-дээрзин ол чугаалаар.

Бо оолдарның эки шынар-лары — мөзү-бүдүштүү, мерге-жилинге бердингени, ажылын-үнелеп билири. Айбылап, ча-лаарга, ынавайн барбас, биче-сеткилдиг, боттары-ла четкилеп-келгеш, дузазын кадып, ажыл-ды шынарлыг кылып бээрлер. Бо оолдар ышкаш сантехник, слесарь, каңнакчы, электрик-ажылчын мергежилдерге амгы-үениң чаа школа дооскан оол-дары өөренип алыр болза, каяа-даа ажыл тыпты бээр-дир-ийин. Эскертинмес, ынчалза-даа чонунга дузалыг ажылдап-чоруур бөдүүн иштиң кижилерин-мактап биживейн ам кымнарны-бижири боор.

Сантехник, каңнакчы, элек-трик-даа кижиниң ажылы нарын, берге. Ылангыя кышкы үелерде-соок подвалдарга үрелген чы-лыдылга четкизин септеп кы-лып, чарылган хоолайларны-үе-шаанда солуур дээш, чер-ле чүнү кылбазыл! Ынчалза-даа чуртталгага, ажыл-ишке-кызымак, чүткүлдүг кижилер-ажылдың бергезинден чалдан-мас дээрзин, бо оолдарның-чижээнге бижири көргүзерин-оралдаштым.

Оюмаа МОНГУШ,
Кызыл-Мажалык суурнуң
чурттакчызы..

• Адазынга чоргаарал

АДА КИЖИНИ КАНДЫГ-ДАА ШКОЛА СОЛУП ШЫДАВАС

Адалар хүнүндө Самагалдайның № 1 ортумак школазының өөреникчилери ачазының дугайында чогаадыгны бижээн. Ооң хөй кезинде «Мээң ачам», «Ачамга ынак мен» деп эгелиг чогаадыглар бар.

Эге класстар өөреникчилери колдуунда адазын мактаан, эң-не чараш, эң-не күштүг дээн чижетиг бижээн боор, а элээди өөреникчилер ачазынга чоргаарланыр, хүндүлээр, берге үеде «чайым чок» дивейн, дузалажыр деп бижип турар. Оларның аразындан эң-не эки ажылдарны чоруттувус.

«Уруг кижизидилгезинге ада кижини кандыг-даа школа, лицей, университет солуп шыдавас» деп Карамзин чугаалаан болгай. Ынчангаш өг-бүлө кижизидилгезинге аданың ролу улуг деп чүвени ада кижини бүрүзү билип чоруур болза эки.

Чойгана МАНЧЫЫ,
школаның социал педагогу.

КОНЧУГ КЕЖЭЭ КИЖИ

Мени Эзир Тарма дээр. Самагалдай № 1 ортумак школазында 9-ку класста өөренип турар мен. Мээң ачамны Мерген Тажиним Тарма дээр. Ол бистиң школависта одакчылап ажылдап турар.

Ачам кончуг кежээ кижини. Кырган-авамның: «Бо кижини ажыл кылганда, маңнап турар апаар кижини-дир аа!» — деп магадап олурарын дыңнаар мен.

Оолдары бистерге ачавыс мынчаар чагыыр кижини: «Ажыл кижини каастаар чоор. Кандыг-даа ажылдан чалданмайн чоруңар. Ажылдап-ла чорза, кижини ажырбас». Ынчангаш ачавыстың чагыын күүседип, ажылга ынак боор бис.

Эзир ТАРМА,
15 харлыг.

ЭҢ-НЕ ЭКИ КИЖИЛЕРНИҢ БИРЭЭЗИ

Мээң ачам Тес-Хем кожуунуң полициясында ажылдап чоруур. Ооң адын Батыр-Мерген Меңгун-оолович Эртине дээр. Ачам эң-не

эки кижилерниң бирээзи. Дышта-нын хүннеримде ачам мени ажы-лыңче ап алыр. Ооң ажылын дыка сонугаар мен.

Ачам дыка хөглүг-баштак кижини. Кажан меңээ чалгааранчыг апаарга, ол мени хөглөдирин кызыдар. Ол кежээлерде биске тоолдар чугаалаарына ынак. Бистерни кезээде деткип, камгалап чоруур.

Мээң ачам шынчы, эки сеткилдиг, угаанныг, күштүг. Мен ачамга дыка ынак мен.

Айлаш ЭРТИНЕ,
8 харлыг.

АЧАМГА ДЫКА ДӨМЕЙ МЕН

Улус мени ачамга дыка дөмөйлээр. Ооң адын Айдың Ку-жиир-оолович Шалык дээр. Улус мээң кылажымны, чугааланырым-га үнүмнү безин ачамга дөмөйлээр.

Ачамның аажы-чаңы дыка томаанныг. Хөй чугаа чок. Ол меңээ дыка ынак. Мен база ачамны хүндүлээр мен, ынак мен.

Ай-Херел ШАЛЫК,
11 харлыг.

• Үүлгедиг болгаш яла

МЕГЕ ДЫҢНАДЫГ ДЭЭШ

Өөнүң ээзин аар кем-херек үүлгеткен деп полицияга дыңнадыг кириген херээжен кижини шенелдеге шииткен.

2016 чылдың август 11-де Кызыл хоорайның ол чарыкта дачалар ниитилелиниң Геологическая кудумчузунда бажыңнарның бирээзинге улус арагалап турган, аңаа хүннөшкен ашак-кадай аас былаажып эгелээн.

Ол алгыш үезинде херээжен ашаан кездир деп бодай берген. Ооң аргазы — аңаа хамаарыштыр меге дыңнадыг кылыры. Ындыг шиитпир хүлээп алгаш, ол херээжен ашаан он дөрт хар четпээн кыс уйнуунуң күш чогуң ажылдап, ашаа күштеп каапкан деп дыңнадыгны полицияга киригерин шиитпирлээн.

Дүн ортузунда РФ-тиң Иштики херектер яамызының Кызыл хоорайда иштики херектер эргелелинге чедип келген. Бир звес меге медээ кирип турар болза, РФ-тиң КК-зиниң 306 чүүлү-биле кеземче

харысалгазынга онаажырының дугайында оперативтиг дежурный аңаа сагындырган. Ындыг турбузе херээжен өөнүң ээзин РФ-тиң КК-зиниң 131 чүүлүнүң 4 кезээниң «б» пунктузунда көрдүнгөн кеземче херээжен үүлгеткен деп шын звес медээ кириген билдиришикинни бодунуң холу-биле бижип берген.

Ол билдиришикинге хамаарыштыр ителге органнары РФ-тиң Кеземче-Истелге кодекзиниң 144, 145 чүүлдерин езугаар хыналда чоруткан, ооң түннелинде ол эр кижиниң уйнуун күштээниниң фактызы бадыткаттынмаан.

Суд меге медээ кириген херээженге хамаарыштыр аартадыр болгаш чиигедир барымдааларны өөренип көргөш, хосталгазын 6 айда шенелдеге казывышаан, база 6 ай дургузунда хыналдага турар кылдыр шииткен.

Анна ООРЖАК,
Кызыл хоорайның
прокурорунуң дузалакчызы.

ТУДУП ХОРУГДААН

Кем-херек үүлгедиишкинин кылган деп каразыттырган кижини прокурорнуң негелдези-биле тудуп хоругдаан.

Мерген Балбыр деп хамааты кижини чурттап орган оран-саваже хоойлуга чөрүштүр киргеш, оор чорукту кылган, ооң уламындан РФ-тиң КК-зиниң 158 чүүлүнүң 3 кезээниң «а» пунктузу-биле буруудаттырган. Кызыл район суду истелге үезинде ону тудуп хоругдаарының дугайында полиция органнарының дилээн четчир барымдаа чок деп санааш, хандыр-баан. Ынчан прокурор каразыттырып турар, херек үүлгеткен соонда, чаштынып турган Балбырга баш-

тайгы истелге органнарындан де-зип, үүлгедикчи херээжен уламчылап болур деп түннелди үндүргөш, ону тудуп хоругдаарын судтан дилээн. Оон аңгыда чурттап турар черинден ооң сагылга-чурумунга эки звес үнелелди база берип турган.

Суд прокурорнуң бадыткалдарын хүлээп алгаш, тудуп хоругдаарының бүгү барымдаалары бар деп санаан. Ынчангаш Мерген Балбырны 2016 чылдың декабрь 5-ке чедир тудуп хоругдаар деп шиитпирни үндүргөн.

Сайлыкмаа САДЫР-ООЛ,
Тыва Республиканың
прокуратуразында
килдистиң улуг прокурору.

• Тыва ча

СЫДЫМ БАЙЫРЛАЛЫ

Чоокта чаа Шамбалыг суурга Кызыл кожуун чагыргазының культура болгаш өөредилге эргелелдериниң ажылдакчыларының киржилгези-биле кожуун чергелиг «Сыдым байырлалы» мөөрейни организаптап эрттирген. Ону республиканың Адалар хүнүнге тураскааткан.

Кожуунуң Адалар чөвүлелиниң даргазы, тыва хөгжүм херекселдери кылыр шеверлер звилелиниң удуртукчуларының бирээзи Аян Монгуш «Сыдым байырлалы» мөөрейни ажыдып тура, чыылганнарга байыр чедиргеш, малчын уктуг чонга, ооң өзүп оран салгалдарына моон соңгаар-даа мындыг мөөрей-байырлалдарны эрттирип турарының онзагай ужу-уткалыгын демдеглээн.

Шамбалыг ортумак школазынга эрткен бо мөөрейге Каа-Хем, Сукпак, Баян-Кол, Кур-Чер, Шамбалыг школаларындан шиллиндек ус-шевер оолдар командалары киришкен. Олар аъттың дериг-херекселдеринден колун-чиримнерни болгаш кымчыларның аңгы-аңгы хевирлерин өрүп кылырынга адааннажып, аът шалбааларына аваңгыр-кашпагайын көргүскеннер.

Түннелинде Каа-Хем суурдан келген ус-шеверлер командазы бирги чергениң диплому болгаш 3000 рубль-биле шаңнаткан. Ийги черни — Кур-Чер, үшкүзүн Шамбалыг командалары ап, бирги, ийги чергениң дипломнарынга болгаш акша шаңналдарына төлөпиг болган. Аът шалбааларына Шамбалыг школазындан Айдың Биче-оол биле Каа-Хем школазындан Аяс Кыр шылга-рааш, шаңналдарны алган.

Кызыл кожуун чагыргазының даргазының оралакчызы Э. Ооржак «Сыдым байырлалы» солун, организаастыг деңгелге эрттиргени дээш, Шамбалыг школазының күш-ажыл башкызы Тамара Ондарга, көдээ Культура бажыңының директору Саид Чүлдүкке, мөөрейниң тиилекчилерин шаңнаарына ачы-буян дузазы дээш Шамбалыг суму чагыргазының даргазы Э. Монгушка өөрүп четтиргенин илереткен.

Хенче-Кара МОНГУШ,
Авторнуң тырттырган
чуруктары.

Сыдым байырлалының кол организаастыг бирээзи, школада күш-ажыл башкызы Тамара Ондарга (оң талазында).

Кымчыны өрүп кылырын көргүзүп

Сыдым баан белеткээрин Шамбалыг шко- өөреникчилери мынчаар көргүскөн

Сыдым кылыр бажыңы канчаар белеткээриниң дугайында Шамбалыгда кө- Культура бажыңының директору Саид Чүлдүктүн тайылбырлап турар

Хереглекчилерниң эргелерин камгалап хайгаараар албанның Тыва Республикада эргелели грипп болгаш вирустуг инфекция (ОРВИ) талазы-биле байдалга хамаарыш-тыр хайгааралды неделя санында чорудуп турар. Оон көөрге, эпидемиологтук байдал Тывада ындыг кончук нарын эвес-даа бол, сөөлгү неделя дургузунда ОРВИ-ден аараанының 841 таварылгазы бүрүткеттинген. Аараан улустуң хөй кезии, 84 хуузу, 14 хар чедир уруглар болуп турар.

Кызыл хоорайда ОРВИ-ден аараанының 359 таварылгазы болган, мында база колдуунда 14 хар иштинде уруглар аараан. Лабораторлуг шинчилелдерден көөрге, кол нургулайында шуут-ла грипп база эвес, а парагрипп, риновирустар, метапневмови-

• Чоннуң кадыкшылы

ДЕКАБРЬГА ЧЕДИР ТАРЫТТЫРАР

рустар болуп турар. Республикада школа назыны четпез уругларның хаагыг албан черлеринде ОРВИ-биле аараанының таварылгазы чок.

Отчеттук үе дургузунда эмнелге-профилактика албан черлери бүдүн республика девискээринде уругларга, иштиг херээженнерге, улуг назылыг улуска, эмчилер, башкыларга гриппке удур тарылганы федералдыг бюджеттин акшазы-биле чоруткан. Шупту 151024 кижиге тарыттырган, ол дээрже бүгү чоннуң 46,8 хуузу. Ажыл берикчилери 1706 кижини тарыттырган. Тарылга кылдыртыр вакцинаны кижиге боду садып ап болур болгаш баш удур

тарылганы база кылдыртып ап болур. Хереглекчилерниң эргелерин камгалап хайгаараар албанның Тыва Республикада эргелели удуртукчуларны аарыгның эпидемиктиг көдүрлүүшкүнү эгелевээнде,

шупту улусунга тарылганы кылды кыйгырып турар. Аарыг декабрьга өөскүп, эдереп болур.

Аарыгны болдурбас дээш, боттары арыг-силегинин хем сагыыр ужуруг: холун доктаап, чаңгыс катап ажыглаар думчулуктары-биле чоттунар, хөй улус эмчи маскараларын кедер, бажы агаарладып каап турар, арыг аарар, хөй кижиге чыылган черлер турбас. Аарыгның баштайгы дөңгөстүп эгелээр-ле, эмчиже дүгү бодун боду эмненирин шеглээр. Бис

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

ОБЪЯВЛЕНИЕ

На основании решения Хурала представителей сельского поселения сумона Ишкинский Сут-Хольского кожууна №19 от 15.11.2016 г. объявляется повторный конкурс на замещение вакантной должности председателя администрации сельского поселения сумона Ишкинский Сут-Хольского кожууна.

Конкурс проводится 12 декабря 2016 г., в 10 часов.

Документы от кандидатов на участие в конкурсе начинаются на следующий день после опубликования сообщения с 9 до 17 часов с перерывом с 12 до 14 часов по адресу: Сут-Хольский кожуун, с. Ишкин, ул. Лопсан-Дондуп 32, кабинет №1, раб. конт.тел 8-923-382-95-96

Последний день приема документов – 7 декабря 2016 г.

Положение о проведении конкурса на замещение вакантной должности председателя администрации сельского поселения сумона Ишкинский и проект контракта с лицом, назначаемым на должность председателя администрации сельского поселения сумона Ишкинский, опубликован в газете «Сут-Хол» №5 (225) 29 июня 2016 г., и размещен на официальном сайте администрации кожууна suthol.tuva24.ru

АЛДЫН, МӨНГҮН САДЫП АЛЫР МЕН
ӨРТӨӨ ААР 8-923-338-9188
8-902-996-2243
ОГРН 304246417300108

УАЗ автомашинага артык кезектерни
барын садып ап, чогуң чагыдып ап болур. Чагыдар болза, өртөөнүң 50 хуузу баштай төлөп алыр. Өртөө Новосибирск хоорайны. 20 хууга чедир чиигелделиг.
Магазин «Регион 17»,
Интернациональная кудумчузу, 115, (2 дугаар каът).
Тел. 8(394-22)-6-60-40, 8-913-358-08-88.
ИП ФАТЕЕВ А.Ю. ОГРНИП 315171900004490

Вавилин эзтпээнде
(Вавилинский затон)
6 км черде Таңды-Уула
кудумчузунда
8 соток чер садып
турар. Документилери
бар. Ие капиталының
акшазын кириштирип
азы автомашинага
орнап болур.
Тел.: 89234540000.

СПУТНИКТИГ санныг эфирлиг ТЕЛЕВИДЕНИЕ

Триколор, НТВ Плюс, МТС,
Континент, Орион, Телекарта

8-913-354-7490, 8-923-217-2383, 5-25-69
Дыштаныр хун чокко 9 шоктон 21
шокко чедир ажылдоор

РЕСПУБЛИКАНЫҢ КОЖУУННАРЫНЧЕ
ЧЕДИП ТУРАР ИИ ТАЛАЛЫГ
СПУТНИКТИГ ИНТЕРНЕТ
WWW.KITENET.RU
бир айда 100 акшадан өрү Тываның
кайы-даа булуңунга

Лопсанчап кудумчузу, 40, Калинин супермаркетинин
подвалында (эрги «АЗБУКА РЕМОНТА» садыы)

АВТОДЕЛО:

→ Тываның
чолаачылар эвилели
→ ДТП, ОСАГО
херектеринге
ханы юридиктиг
дуза, чолаачы
шынзылганы
эгидери!

8-923-265-6451
8-913-347-7585
8-906-997-2172

Эмнелге-профилактика кабинетиди «ЖИЗНЕННАЯ СИЛА»

Чаш уругларны, улуг кижилерни эр-херээжен деп оларның мага бодунда чаа тыылган чөдүл, боостая, бажы чижектиг азы хоочураан янзы-бүрү эът-кештин, чүстөр, кемдээшкиннер база иштики органнар аарыглар савазының хоочулары, чаңчылчаан, дүжүрүптөр иелер танган төлдерин камгалап, эмиг суду тырылганын, бүткө даштар тыылганын. (Эмниң дузазы-биле даштар бүдүмелдеринче аңгылангып, эстип каар. Ол дээрже мин азы дустардан борбакташкан даштар болгай).

База сагыш-сеткилдин баксыраан (ажыг-шүжүгте алыдан, караңгыдан азы чааскаан артарындан коргар апарган жы-хажагай, эмин эрттир хуннээчел, кылыктаныр, хат-шуу кызаңнаашкын диңмирээшкинден хөлүн эрттир коргар, хикелдирлээр апарган дээш оон-даа аңгы) байдалдарын г. эмчи **Зинаида Салчаковна Серен-Чимит** эмнел турар.

Сагыш-сеткил (душевные) аарыглары угаан-медерел (п аарыгларына хамаарышпас.

Ол ышкыш эр-даа, херээжен-даа кижилерниң сексуалды чидип, шынары баксырап, назы-хары улгатпаанда-ла сула (импотенция, фригидность) эмнел болур.

Үр үеде аарып, көвей эмнер ижил чораан, деңгел-ч (жизненная сила) кошкак улус, бодуңарның эмчиңерниң с эмнеринге турганыңар дээр. Чамдык кижилер 70-80 хар чедик хей-аъттыг болур, шын эмниң дузазында аарыгны шыдаар. Сүмележи.

Адресим: Кызыл хоорай, Щетинкин база Кравченко куз бажың 1. (Парк чанында хүрээден орук кежир турар).

Тел: 8-929-315-60-09, 8-929-314-44-00

Гомеопат эмнерге эттинген мээң пациентилерим чамды лары: Эпилепсия деп далар-тыртар аарыглар.

- Хоочураан гаймориттер, боостая безиниң ыжыктары тонзиллит, ириңээр кулак аарыглары, аас иштинин оюл.

- Янзы-бүрү чөдүлдерден аңгы (рентгенге илереткен) дегдирген 1 харлыг уруг гомеопат эм ишкеш, ийи дугаар х ойнай берген,

- Бронхиальная астмалыг элээди оол.

- Хенертен кузуп, мыаа суугап, эди изип, аакталган оол чаңгыс бээрже дузалаан. Капельница чокка.

- Холдарының кежи курга, балыглары карталып, чарлы ырап турар, эмнер чаггаш чөгели төнгөн херээжен кижиге кылган гомеопат эмни 5 хүн ижерге эттинген.

- Арнынга, холунга сөөлдер үнер, ажыг дустук чем чиндулук, буттары сугланыр, чытталыр, доңар, бажы дескин ханының базыышкыны чавыс, ханда бүдүмелдери четпес (а чаш, элээди уруглар, улуг кижилер, иштиг азы уруг эмзирер дээш аңгы-аңгы эмнер биле эмнээр. Эриннери кызып, кик кургап, карталып, чарлыр. Кезээде эрин картасар баз чуун чушкуп аштаксаар, каяа-даа холу думчуунда барганы билбес таварылгалар. Караа кызар, ириңээр, думчуу суг азырап дээш...

- Реакция Мантузу ыжык уругларга эмни чүг-ле 5 хүн ол-ла, келир чылын ышлас. Туберкулез дыка эдереvзэн хөй химия чокка эмнеттинер. Гомеопат эмге эттинген баш туберкулезту 1879 чылда Сван деп эмчи демдеглээн. 1890 Лондонга эмчи Бурнетт туберкулезтан аараан 54 кижинин этин илеткээн, а 1894 чылда Туберкулину азы Басиллину азы меопат кайгамчык күштүг эмниң дугайында эртем ажылын Бу Соллера, Кох, Мерш (Бельгий эмчи) олар чырыкче үндүрү 1901 чылда эмчи Небель ол эмниң клиниктиг түңнелинге улуг ажылын кылган.

Бо эмни гомеопатияның теориязын хандыр билбес ажыглаваңар (интернеттен азы журналдан номчааш), аары бүрүзүнүң конституциязынга тааржыр эмнер-биле эмгелеш ийи азы үш аңгы эмнерни дараалаштыр бээр, ынчан эттин база херек. Гомеопат эмнер кижиге хора бербезин утпанаңар.

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ:
Тыва Республиканың
Информатизация болгаш харылзаа
яамызы.

Кол редактор
А.С. ШОЮН

Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүн
адреси: 667000. Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор А. С. Шюон – 2-01-35.
Кол редакторнун оралакчызы А. М. Саая – 2-17-91.
Секретарь А. А. Эртин – 2-30-69; тел/факс (394-22) 2-30-69.
Бухгалтерия, реклама, чарлал килдизи (Н.Б.-Б. Оюн, А.А. Лагбы) – 2-18-10.
РЕДАКЦИЯНЫҢ КИЛДИСТЕРИ:
Нийтилел-политиктиг (редактору Ш.М. Суван, корр. А.Д. Даржаа),
Экономика, улуттук болгаш кедээ ажыл-агый (редактору Д.С. Монгуш,
корр. С.А. Даргын-оол),
Социал айттырылгар (редактору Н.С. Эргел, корр. А.Н. Соян, Ш.Н. Ховалыг),
Култура, чогаал, медээлер база спорт килдизи (редактору С.Ө. Ооржак,
корр. А.Д.-Б. Базыр-оол),
Очулга (редактору Д.И. Чыдым, очулдурукчу А.К. Ооржак),
Фотокорреспондент В.Ф. Чадамба,
Солун чыскаакчылары С.Н. Монгуш, А.К. Ооржак,
Корректорлар А.Ч. Чамазырын, Ч.Н. Мачык,
Нийти телефон – 2-30-69.

Расч. счет № 40603810900004000277
Корр.счет № 30101810500000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008465
КПП 170101001
ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва»
г. Кызыл.

Харылзаа, информация технология-
лары болгаш массалыг коммуникация-
лар адырынга хайгаарал талазы-биле
федералдыг албанның Тыва Республика
талазы-биле эргелели «Шын» солуну
2012 чылдың декабрь 3-те бүрткээн.
Херчилелдин дугаары — ПИ № ТУ17-
00068.

Солуну «Тываполиграф» ААН-ге паргалап
(Кызыл, Щетинкин болгаш Краченко, 1).
Солунда парлаттыг материалдары
торларының бодалдары редакцияның түрү
дүүшлейн барып болур. Айттыгачан санчаы
өскө-даа фактылары, дыңнадылганы дээш
боттары харыылаар.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 тел.
доглар.
Чагыдылга индекси: хуу юккелерге — 11530,
организацияларга — 31730
Солун неделяда үш катап үнер
Хем-ээли 2 парлаар ама. Тираж 4372.
Номерни парлаггаже дужааңа: график
21.00, херек кырында — 18.00.